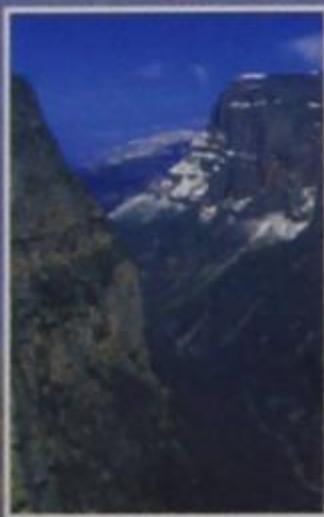

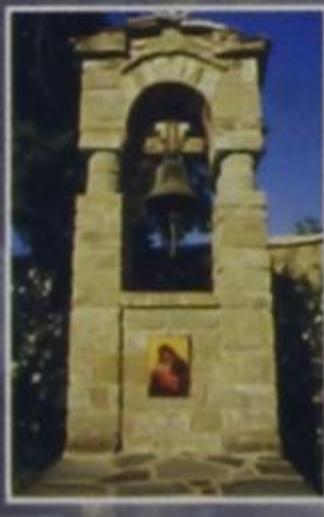
Πίνδος

ΚΟΝΙΤΣΑ
Μαστοροχώρια - Αώος -
Ζαγοροχώρια

ΕΘΝΙΚΟΣ ΔΡΥΜΟΣ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΕΣ

ΥΠΟΣΤΗΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ

Εκδόσεις ΕΛΛΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ

Αρ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 9957

ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 15-12-04.

ΤΑΞΙΔ. ΑΡΙΘΜ. 914953 KON

Έωδ. ~~εβδ~~: 2029

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Δυο λόγια για τον Τουριστικό Οδηγό	5
Νομός Ιωαννίνων	8
Τα όρη Σμόλικας και Μιτσικέλι	9
Χιονοδρομικά Κέντρα και Ορειβατικά Καταφύγια	10
Οι ποταμοί	11
Οι λίμνες	12
Ζαγόρι	16
Γενικά	16
Η Ιστορία	20
Οι Νεότεροι χρόνοι	21
Οι οικισμοί	23
Κόνιτσα	30
Ένδοξο παρελθόν	36
Οι γυναίκες της Πίνδου και η ομώνυμη μάχη	36
Φυσικό Περιβάλλον	40
Ο ποταμός Αώος/Η χαράδρα του Αώου	40
Ο ποταμός Βοϊδομάτης	42
Το φαράγγι του Βίκου. Ο Εθνικός Δρυμός Βίκου-Αώου	44
Το όρος Τύμφη	48
Χλωρίδα	49
Φαρμακευτικά Φυτά του Βίκου	49
Η περιοχή της Κόνιτσας	53
Η αγριοκαστανιά	53
Η κρανιά	53
Ο κέδρος	54
Πανίδα	55
Ο αγριόχοιρος	55
Το αγριόγιδο	55
Το ζαρκάδι	56
Η αρχιτεκτονική της πέτρας - Μοναστήρια	58
Γεφύρια	66
Σπίτια και αρχοντικά	72
Λαϊκός Πολιτισμός	78
Οι Κομπογιαγνίτες	78
Οι Μαστόροι του Γράμμου	79
Οι αγιογράφοι «Μπογάδες» του Καπέσοβου	81
Οι Χιονιαδίτες Ζωγράφοι	81
Η παραδοσιακή τοπική φορεσιά	82
Δημοτικό Τραγούδι	84
Τραγούδια του Ζαγορίου	84

Τραγούδια της περιοχής της Κόνιτσας	86
Γαμήλια-Νυφιάτικα τραγούδια Κόνιτσας	86
Ο παραδοσιακός γάμος του Τσεπέλοβου	87
Οι μοιρολογίστρες και τα μοιρολόγια	88
Οργανοπαίχτες και μουσικά όργανα	89
Οι εντυπώσεις των περιπγπτών	92
Προσωπικότητες	100
Μεθόδιος Ανθρακίτης	100
Νεόφυτος Δούκας (1760-1845)	100
Ιωαννούτσος Καραμεσίνης	101
Ιωάννης Λαμπρίδης (1839-1891)	101
Άγγελος Παπακώστας (1902-1981)	102
Μάνθος και Γεώργιος Ριζάρης	102
Σίμων Σίνας (1753-1822)	103
Αθανάσιος Ψαλλίδας (1767-1829)	103

ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ

1η Διαδρομή: Ασπράγγελοι, Βίτσα, Μονοδένδρι, Ελάτη, Δίλοφο, Άνω Πεδινά, Ελαφότοπος, Κάτω Πεδινά.	105
2η Διαδρομή: Αρίστη, Βίκος, Μεγάλο Πάπιγκο, Μικρό Πάπιγκο, Άγ. Μηνάς.	121
3η Διαδρομή: Κόνοι, Κουκούλι, Καπέσοβο, Βραδέτο.	135
4η Διαδρομή: Λεπτοκαρυά, Φραγκάδες, Νεγάδες, Τσεπέλοβο, Σκαμνέλλι, Λάιστα, Ηλιοχώρι, Βρυσοχώρι.	149
5η Διαδρομή: Μολυβδοσκέπαστος, Ελεύθερο, Άρματα, Πάδες, Παλαιοσέλλι, Εξοχή, Νικάνορας.	163
6η Διαδρομή: Πηγή, Ηλιορράχη, Αετόπετρα, Μάζι, Απδονοχώρι, Μελισσόπετρα, Καβάσιλα, Αγ. Βαρβάρα, Αμάραντος, Καλλιθέα, Κλειδωνιά, Πύργος.	177
7η Διαδρομή: Μοναστήρι, Μόλιστα, Γανναδιό, Αγ. Παρασκευή, Πουρνιά, Καστανιά.	185
8η Διαδρομή: Επταχώρι, Χρυσή, Ζούζουλη, Πεντάλοφος, Βιθός, Αγία Σωτήρα.	201
9η Διαδρομή: Πυρσόγιαννη, Λαγκάδα, Αετομπλίτσα, Κεφαλοχώρι, Δροσοπηγή.	213
10η Διαδρομή: Βούρμπιανη, Ασημοχώρι, Χιονιάδες, Πληκάτι, Γοργοπόταμος.	225

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Πληροφορίες για Τουρισμό-Ταξίδια	235
Τηλέφωνα Κόνιτσας	237
Χρήσιμα Τηλέφωνα Οδηγού (Πρατήρια Καυστήρων, Ξενοδοχεία, Ιατρεία, Ταχυδρομεία, Τράπεζες, κ.ά.)	240
Πληροφορίες ανά Διαδρομή (Τηλέφωνα Δήμων, Δημοτ. και Κοινοτ. Διαμερισμάτων)	242
Χιονοδρομικά Κέντρα - Ορειβατικά Καταφύγια	248

ΚΟΝΙΤΣΑ «ΜΑΣΤΟΡΟΧΩΡΙΑ - ΑΩΟΣ - ΖΑΓΟΡΟΧΩΡΙΑ»

©ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΛΑΡΙΣΑ 2003

Τα κείμενα, οι φωτογραφίες και το εικαστικό εν γένει υλικό αποτελούν πνευματική ιδιοκτησία της «Περιφερειακής Επικοινωνίας» και η τυχόν αναπαραγωγή τους με οποιοδήποτε μέσο ή τρόπο, συνιστά αδίκημα και διώκεται ποινικά, σύμφωνα με την ελληνική και διεθνή νομοθεσία.

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΕΚΔΟΣΗΣ

Ν. Κατίς, † Α. Τίλιος, Α. Ζούκας, Γ. Δαούλας

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΞΙΑ

Βασιλική Πανάγου - Αρχαιολόγος

ΚΕΙΜΕΝΑ

Δημήτριος Κωνστάντιος - Δρ. Αρχαιολογίας, Διευθυντής Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου, Άλεξανδρος Ζούκας - Ερευνητής,
Βασιλική Πανάγου - Αρχαιολόγος, Γλυκερία Κατσαρού - Φιλόλογος,
Μαρία Αλεξανδρή - Φιλόλογος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Σταματία Ζερβάκου - Φιλόλογος

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Αρχείο Περιφερειακών Εκδόσεων "έλλα", Αλ. Ζούκας,
Γ. Δαούλας, Νίκος Κατίς, Αρχείο Μουσείου Ηπειρωτών Μαστόρων,
Βασίλης Γραβάνης, Αλ. Γαρύφαλλος, Δημήτριος Σάνδρος,
Χρήστος Λάμπρος, Trekking Hellas, Γιάννης Μιχαλόπουλος

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

Σοφία Τελιοπούλου, Χαρίκλεια Κελεργιώτη

ΣΧΕΔΙΑ

Πέτρος Κρίκης

ΧΑΡΤΕΣ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Περιφερειακές Εκδόσεις "έλλα", Νίκηφ. Φωκά 7, 413 34 - Λάρισα,
τηλ. 2410/288 889, 288 899 & fax 2410/579 614

www.ella.gr, e-mail: info@percom.gr

ISBN 960 - 7691 - 41 - 5

 Η σειρά των Οικοτουριστικών Οδηγών της Πίνδου συγχρηματοδοτήθηκε στο πλαίσιο της Κοινωνικής Πρωτοβουλίας Leader II, που υλοποίησε το Κέντρο Στρατηγικού Σχεδιασμού ΠΙΝΔΟΣ

Γ' Κ.Π.Σ.
ΕΠΕΑΕΚ
Δυο λόγια για τον οδηγό
ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ
ΑΙΓΑΙΟ ΚΙΝΗΤΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Ο Οικοτουριστικός οδηγός που έχετε στα χέρια σας από την πλήρη μέρος της εκδοτικής προσπάθειας των Περιφερειακών Εκδόσεων «έλλα» στο πλαίσιο του Οικοτουρισμού. Σε συνεργασία με ειδικούς ερευνητές, φωτογράφους και ντόπιους πληροφοριοδότες, ολοκληρώθηκε η έκδοση. Στόχος μας είναι η έγκυρη και συστηματική πληροφόρηση όλων όσων επιθυμούν να εξερευνήσουν την περιοχή, να γνωρίσουν την ιστορία και τον πολιτισμό της, τη σύγχρονη μορφή των οικισμών, τις ιδιαιτερότητες και τον τρόπο ζωής των κατοίκων. Η περιοχή χαρακτηρίζεται από τη μοναδική ομορφιά των Ζαγοροχωρίων και Μαστοροχωρίων και το απέραντο φυσικό κάλλος του Εθνικού Δρυμού Βίκου-Αώου. Παρέχονται πληροφορίες για την πόλη της Κόνιτσας, γενικότερα για το Νομό και για τα ιδιαίτερα στοιχεία της περιοχής.

Ο Οδηγός αποτελείται από τρία μέρη: το **πρώτο** μέρος περιλαμβάνει εισαγωγικά κεφάλαια για το περιβάλλον (χλωρίδα-πανίδα), τη γεωλογία, την ιστορία, τον πολιτισμό, τις αναφορές περιπτών που επισκέφθηκαν την περιοχή, τις βιογραφίες σημαντικών φυσιογνωμιών του τόπου κ.ά.

Το **δεύτερο** μέρος προτείνει ενδεικτικά κάποιες «Διαδρομές» με βάση κοινά γεωγραφικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά κάποιων οικισμών και τις κοντινές μεταξύ τους αποστάσεις. Οι λεπτομερείς περιγραφές των δημοτικών και κοινωνικών διαμερισμάτων συνοδεύονται από φωτογραφικό υλικό, προτάσεις για τοπικές γεύσεις, σπορ, επισκέψεις κ.ά., καθώς και από λεπτομερείς χάρτες, όπου σημειώνονται με ειδικά σύμβολα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε διαδρομής (όρη, κορυφές, ποτάμια, λίμνες, βιότοποι, οδικές αρτηρίες, αρχαιότητες, μοναστήρια, γεφύρια, δραστηριότητες, ορειβατικά καταφύγια κ.ά.). Επίσης, αναφέρεται ο πληθυσμός αυτών, το υψόμετρο, χιλιομετρικές αποστάσεις, καθώς και τα επαγγέλματα που ασκούνται στην περιοχή. Οι επισκέπτες αποκτούν έτσι μια ολοκληρωμένη εικόνα του χώρου.

Το **τρίτο** μέρος παρέχει όλες τις απαραίτητες και χρήσιμες πληροφορίες και έναν κατάλογο χρήσιμων τηλεφώνων, που θα εξυπρετήσουν όχι μόνο τους επισκέπτες αλλά και τους μόνιμους κατοίκους της περιοχής. Τέλος, παρατίθεται αναλυτική βιβλιογραφία, που αποτέλεσε πολύτιμο βοήθημα για τη συγγραφή του Οδηγού.

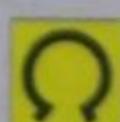
Η προσφορά των πληροφοριών του Οδηγού προς τους αναγνώστες μας, η συμβολή σε μια καλή γνωριμία και επαφή με τον τόπο και σε μία διαμόρφωση συνείδησης Οικοτουρισμού, θα εκπληρώσει τις προσδοκίες μας.

Οι Εκδότες

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΧΑΡΤΕΣ

Χώρος Αναψυχής

Σπήλαιο

Αρχαιότητες

Κυνήγι

Γεφύρι

Ψάρεμα

Ιππασία

Πεζοπορία/Ορειβασία

Κάστρο

Αναρρίχηση

Καταφύγιο

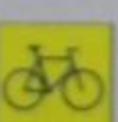
Κολύμπι

Κορυφή

Κανό - Καγιάκ

Ποδηλασία

Αγροτικό Ιατρείο

Μοναστήρι

Κέντρο Υγείας

Αεραθλήματα

Πρατήριο Καυσίμων

Όρια Νομών

Εθνική Οδός

Υπό Κατασκευή Εθνική Οδός

Κύριο οδικό δίκτυο

Δευτερεύον οδικό δίκτυο

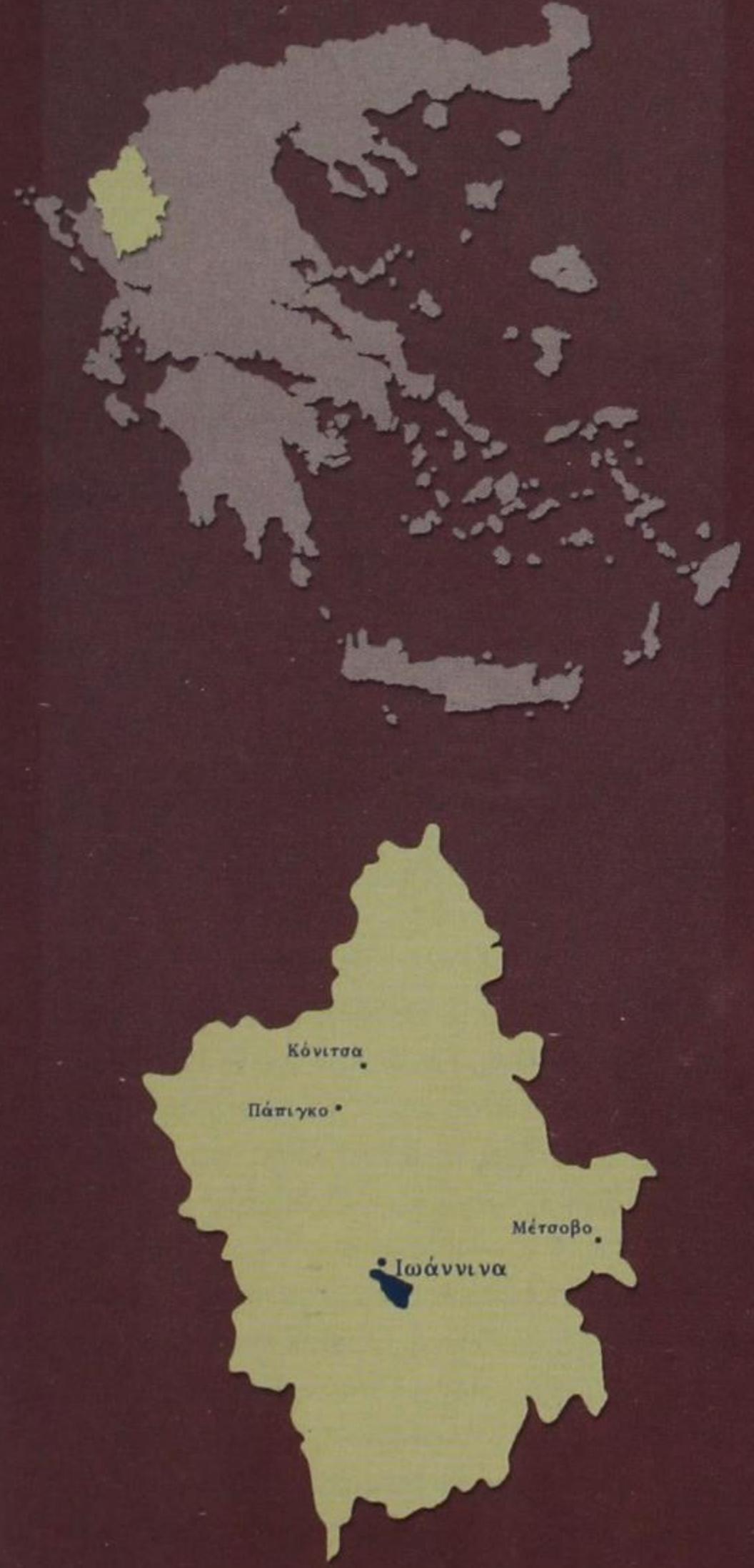
Χωματόδρομος

Ποτάμια

Σιδηροδρομική γραμμή

N. Ιωαννίνων

ΝΟΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

K

ΑΤΑΛΑΜΒΑΝΕΙ ΤΟ Β. ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΣΥΝΟΡΕΥΕΙ Α.

• με τους Νομούς Κοζάνης, Γρεβενών και Τρικάλων, Β. με την Αλβανία,
• Δ. με το Νομό Θεσπρωτίας και Ν. με τους Νομούς Άρτας και Πρέβε-
ζας. Η έκτασή του φτάνει τα 4.990 τ.χλμ. και ο πληθυσμός του ανέρ-
χεται στους 158.193 κατοίκους. Ο Νομός δημιουργήθηκε μετά τον
πόλεμο του 1912-1913. Τα Ιωάννινα είναι η πρωτεύουσα του Νομού
και της ευρύτερης διοικητικής Περιφέρειας της Ηπείρου.

Οι κλιματολογικές συνθήκες επηρεάζονται από το ανάγλυφο του ε-
δάφους: στα ορεινά επικρατούν κατά τη διάρκεια του χειμώνα χαμπλές
θερμοκρασίες. Η περιοχή χαρακτηρίζεται για το καθεστώς βροχοπτώσε-
ων που θεωρούνται από τις μεγαλύτερες στην Ελλάδα. Ο Νομός Ιωαν-
νίνων είναι ίσως, ο Νομός, με την πιο παράξενη και άγρια ομορφιά στην
Βόρειο Δυτική Ελλάδα, καθώς είναι ένας τόπος γεμάτος βουνά, ποτάμια,
λίμνες, κοιλάδες.

Οι κυριότερες ασχολίες των κατοίκων είναι η κτη-
νοτροφία, η γεωργία, το εμπόριο και οι υπηρεσί-
ες. Ο Νομός Ιωαννίνων είναι η 1η παραγω-
γός τυριού και κρέατος περιοχή της χώ-
ρας μας. Κυρίαρχο ρόλο στην οικονομί-
α παίζουν επίσης οι βιοτεχνικές ενα-
σχολήσεις, η λατόμευση και επεξερ-
γασία μαρμάρων, η ποτοποιία
(κρασί-τσίπουρο), η ενασχόληση
με τα γαλακτοκομι-
κά προϊόντα κ.ά.
Σημαντικά είναι
και τα εκτρο-
φεία πέ-

στροφας. Ένα μεγάλο ποσοστό των κατοίκων ασχολείται επίσης με τις λαϊκές τέχνες (υφαντική, ξυλογλυπτική, ασπμουργία). Η πόλη των Ιωαννίνων, πρωτεύουσα του Νομού, βρίσκεται στο κέντρο ραγδαίας αναπυρσόμενης περιοχής. Στην πνευματική ανάπτυξη της περιοχής συμβάλλει ουσιαστικά το Πανεπιστήμιο της πόλης.

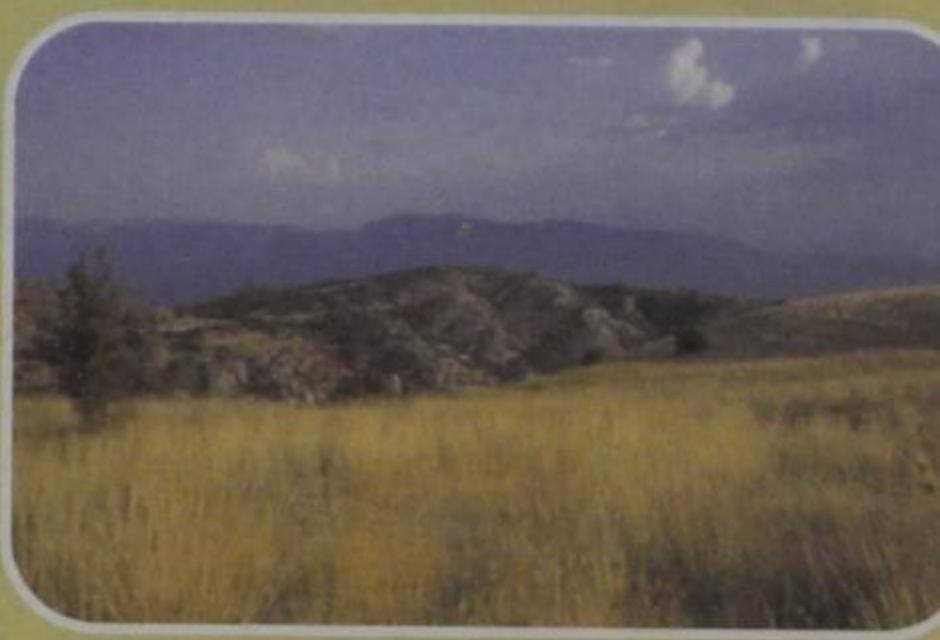
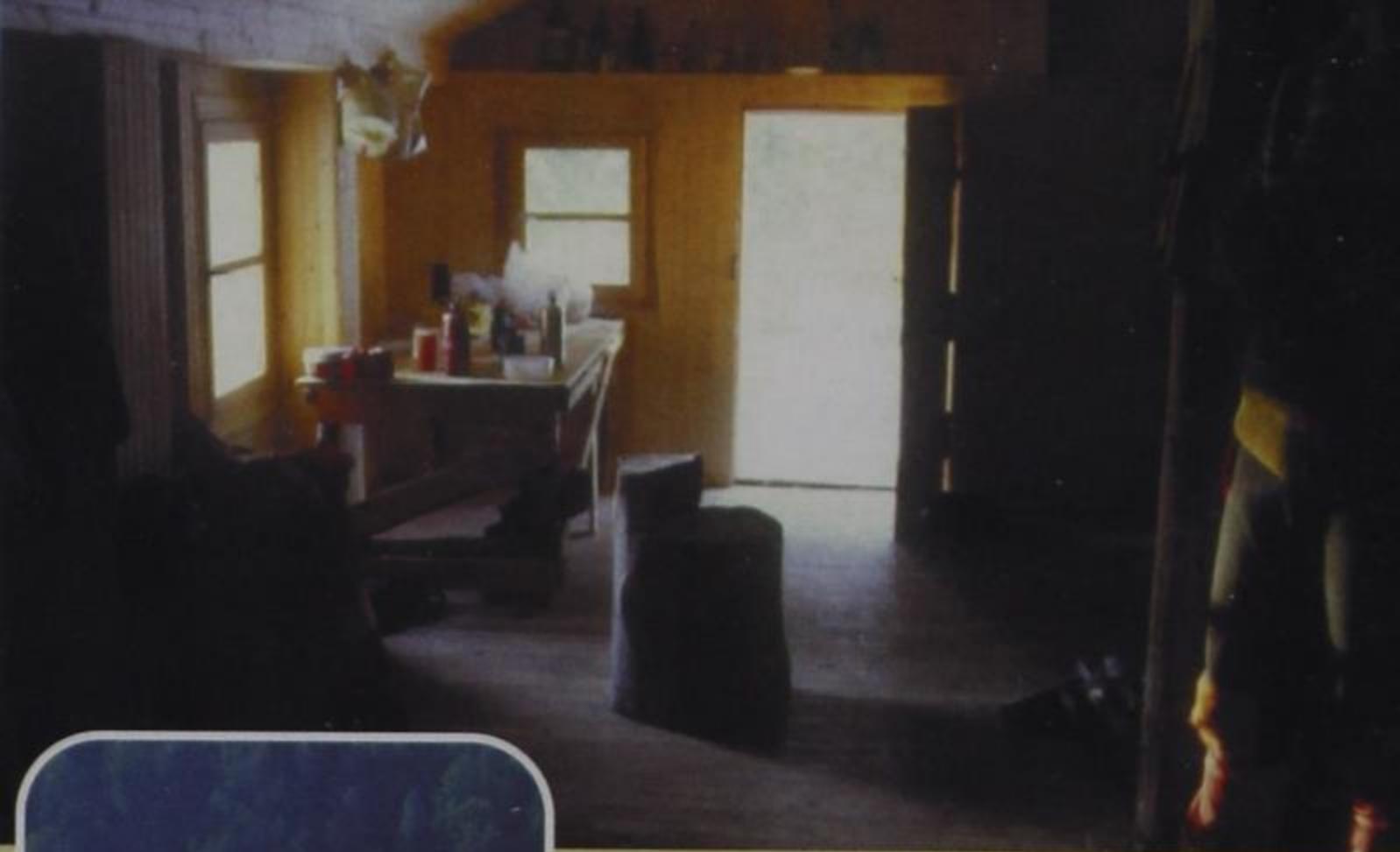

Τα όρη Σμόλικας και Μιτσικέλι

Ο Σμόλικας είναι το δεύτερο ψηλότερο βουνό της Ελλάδας (2.637 μ.) με υψηλές κορυφές, βοσκότοπους, εκτεταμένα λιβάδια, ρεματιές, αλπικούς ποταμούς, δάση οξιάς, δάση δρυός και κωνοφόρων, πευκοδάση. Είναι ένας από τους χαρακτηριστικότερους ορεινούς όγκους του Νομού Ιωαννίνων και σχηματίζει τις κορυφές Ταμπούρι και Γομάρα (2.126 μ.). Ο εκτεταμένος όγκος του Σμόλικα οριοθετείται από τις κοιλάδες του Αώου στα νότια και του Σαραντάπορου στα βόρεια. Η σπουδαιότητα του βουνού είναι πολύ μεγάλη, ιδιαίτερα για θηλαστικά όπως η αρκούδα και η βίδρα.

Το όρος Μιτσικέλι έχει μέσο υψόμετρο 1.340 μ., ψηλότερη κορυφή στα 1.810 μ. και βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα του Νομού Ιωαννίνων. Ξεκινά Ν. της Τύμφης και εκτείνεται μέχρι το όρος Δρίσκος, ενώ δεσπόζει επιβλητικά πάνω από τη λίμνη των Ιωαννίνων, την οποία τροφοδοτούν πολλές πηγές που πηγάζουν από το όρος. Στο Μιτσικέλι συναντώνται μαυρόπευκα, χέρσα εδάφη με ακανθώδεις θάμνους, δάση οξιάς και πλατάνου, όπως και πολλά είδη φυτών.

Χιονοδρομικά Κέντρα και Ορειβατικά Καταφύγια

Ορειβατικά Καταφύγια υπάρχουν δύο. Το πρώτο βρίσκεται στη Γκαμήλα στη θέση «Ραδοβόλι» και είναι το καταφύγιο «Γκαμήλα» σε υψ. 1.950 μ., χωρητικότητας 28 ατόμων. Το δεύτερο είναι στο όρος Μιτσικέλι στη θέση «Ασβός» ή «Γκρεμισμένα Λιθάρια» και ονομάζεται καταφύγιο «Μιτσικέλι». Βρίσκεται σε υψ. 1.400 μ. και χωρά 28 ατόμα.

Τα δύο Χιονοδρομικά Κέντρα είναι στην Πίνδο. Το ένα είναι στη θέση «Καρακόλι» σε υψ. 1.350 μ., με 2 πίστες, 1 αναβατήρα 82 ατόμων και σαλέ. Το άλλο βρίσκεται στη θέση «Πολίτσες-Προφ. Ηλίας» 5 χλμ. από το Μέτσοβο και διαθέτει πίστες για αρχάριους, 1 πίστα αντοχής 5 χλμ. και 1 αναβατήρα.

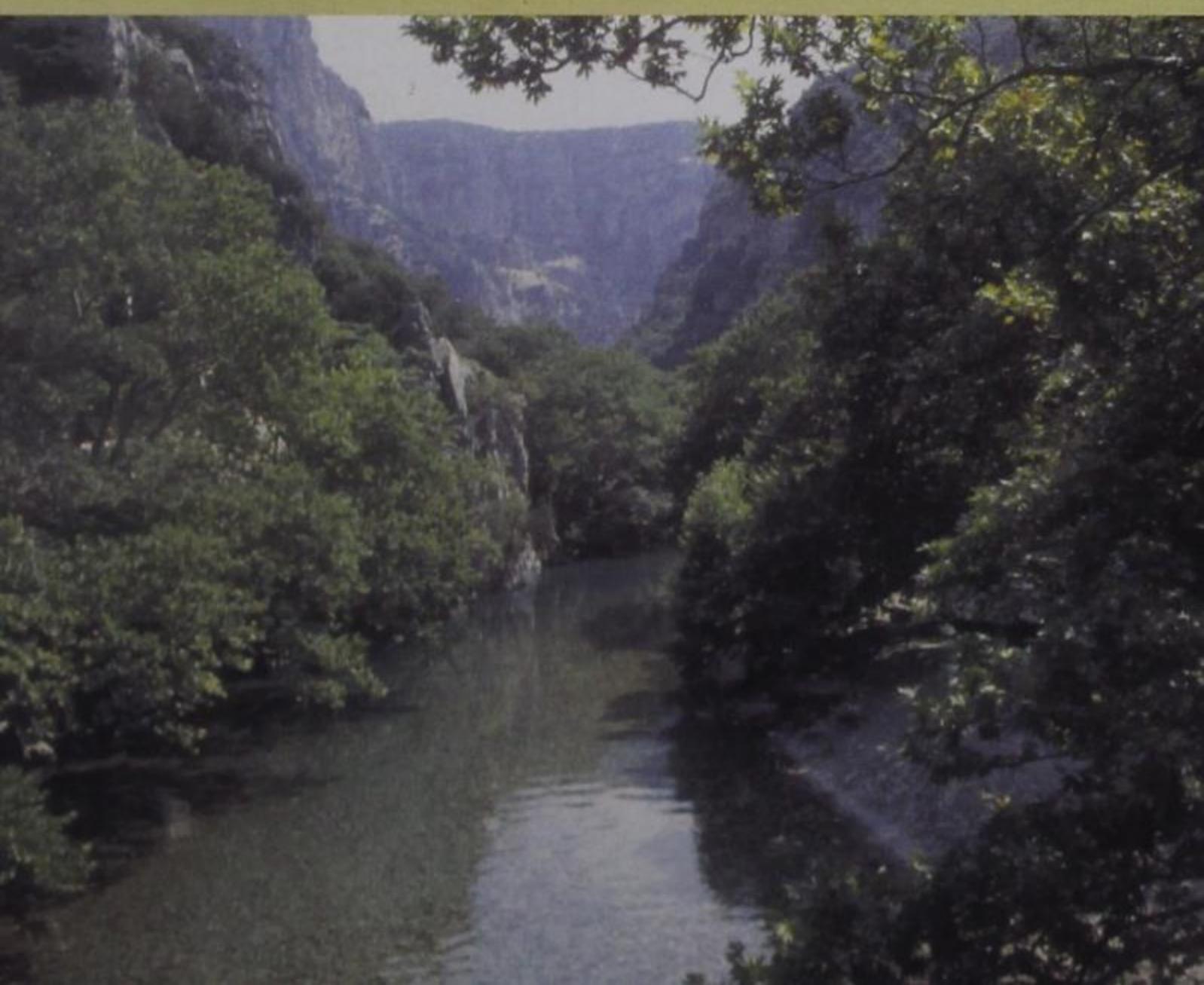

Οι ποταμοί

Ο ποταμός Άραχθος, μήκους 143 χλμ., διασχίζει το Α. τμήμα του Νομού και εκβάλλει στον Αμβρακικό κόλπο και το Β. τμήμα διαρρέει ο Αώος, με τους παραποτάμους Σαραντάπορο και Βοϊδομάτη, που μετά από απόσταση 68 χλμ. μπαίνει στο αλβανικό έδαφος και χύνεται στην Α-

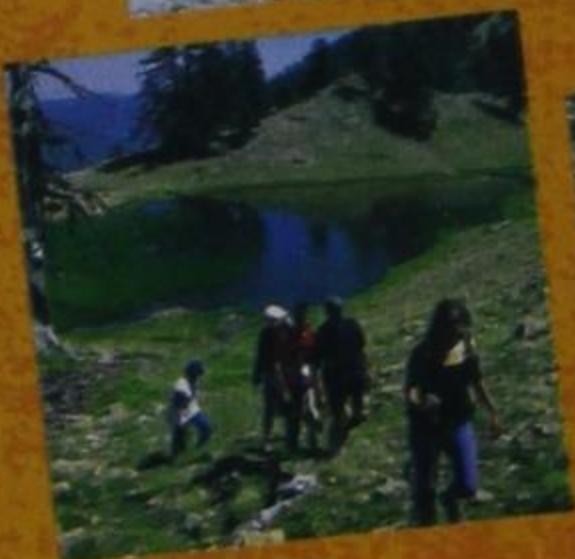
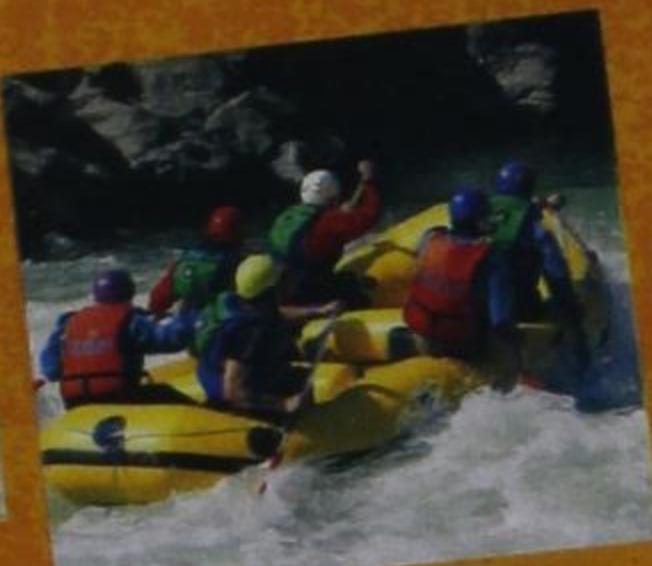
δριατική θάλασσα. Ο Βίκος, βγαίνοντας από το ομώνυμο φαράγγι μετονομάζεται σε Βοϊδομάτη, διασχίζει τον κάμπο της Κόνιτσας και ενώνεται με τον Αώο. Από το Νομό πηγάζουν επίσης ο ποταμός Καλαμάς ή αρχαίος Θύαμις (113 χλμ.), ο Αχέροντας και ο Λούρος.

Αειφόρος Ανάπτυξη

με τους ειδικούς των σπορ στη φύση

Η πολύπλευρη Ιστής εμπερίο μας στον εναλλακτικό τουρισμό αποτελεί σημαντική για την άριστη ποιότητα οργάνωσης και υλοποίησης σε ότι προσφέρουμε.

- Δραστηριότητες αναψυχής στη φύση (trekking, rafting, canyoning, ...)
- Εισερχόμενο τουρισμό (incoming)
- Κατασκηνώσεις Περιπέτειας
- Ειδικές διοργανώσεις (σύγνοιες, στρατικές περιπέτειες, κυνήγι θησαυρού, ...)
- Σχολές υπαίθρου δραστηριοτήτων (rafting, φρεζβοσία, ...)
- Ταξίδια κινήτρων για σταλέκτη επαρκείων (incentives trips)
- Προώθησης ενέργειες επαρκείων (promotional activities)
- Εκπαιδευτικά προγράμματα προσώπικου επαρκείων με υπαίθριες δραστηριότητες (outdoor management development)
- Φωτογραφίσες φύσης και σύριγκα ζωής
- Παραγωγή τουριστικών ντοκιμαντέρ
- Τεχνική υποστήριξη διαφημιστικών και κινηματογραφικών ταινιών
- Συλλογή στουκείων σε φημοκή μορφή για δημιουργία κατοστάσεων
- Μελέτες ανάπτυξης εναλλακτικού τουρισμού και προβολής απορροφημένων περιοχών

TREKKING HELLAS

N. Ζέρβα 7-9, 453 32 Ιωάννινα
Τηλ.: 06510.71703, Fax: 06510.74190
e-mail: trekking@ioa.forthnet.gr

LEAD ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ Α.Ε.
Φιλελλήνων 7, 105 57 Αθήνα
Τηλ.: 010.3310323, Fax: 010.3234548
e-mail: info@trekking.gr

TREKKING
HELLAS
σπορ στη φύση

Οι λίμνες

Το κεντρικό τμήμα του Νομού καταλαμβάνει το λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων με τη λίμνη Παμβώτιδα που έχει μήκος περίπου 7,5 χλμ., πλάτος 5 χλμ. και βάθος 3-9 μ. Άλλες μικρότερες λίμνες είναι η Ζαραβίνα, η τεχνητή λίμνη Αώου και η Δρακόλιμνη σε υψ. 2.100 μ.

Zygóri

ZAGORI

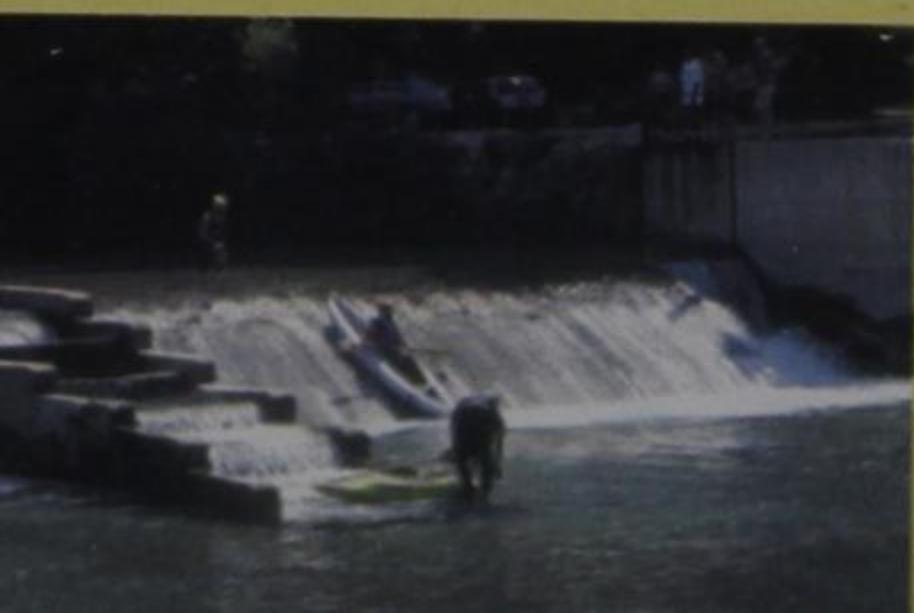
Γενικά

Σ

ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ, ΒΔ. ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ, ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ

το Ζαγόρι, το οποίο καταλαμβάνει το 1/4 της έκτασης του Νομού. Το όνομά του είναι πιθανότατα σλαβικό και σημαίνει «πέρα από το Βουνό». Είναι μία κλειστή και με άγρια ομορφιά περιοχή μεταξύ Τύμφης, Σμόλικα, κοιλάδας Αώου, περιοχής Μετσόβου και Μιτσικελίου.

Ο φυσικός του χώρος απαρτίζεται από πολλά οροπέδια μικρής επιφάνειας, ορεινές λεκάνες και διάφορες πεδινές εκτάσεις. Το υψόμετρο στο Ζαγόρι κυμαίνεται από 500 έως 2.500 μ. Το κλίμα της περιοχής είναι εύκρατο-ππειρωτικό με κρύο χειμώνα, δροσερό καλοκαίρι και πολλές βροχοπτώσεις. Μερικές φορές η θερμοκρασία κατά τους χειμερινούς μήνες φτάνει τους -15 βαθμούς Κελσίου.

Το Ζαγόρι αποτελεί μία ιδιόμορφη γεωγραφική και πολιτιστική ενότητα. Βόρεια και ανατολικά ορίζεται από τον ποταμό Αώο, τις πλαγιές του Σμόλικα (2.637 μ.), της Βασιλίτσας (2.249 μ.) και του Λύγκου, ενώ στα ΝΑ. α-

πό τα Βουνά που βρίσκονται Δ. του Μετσόβου. Στα ΝΔ. φυσικό όριο αποτελεί το Μιτσικέλι (1.810 μ.). Περιλαμβάνει τον επιβλητικό όγκο της Γκαμήλας (2.497 μ.), καθώς και χαμηλότερα Βουνά, όπως τον Κουκουρούντζο (1.785 μ.), την Κούστα (1.731 μ.),

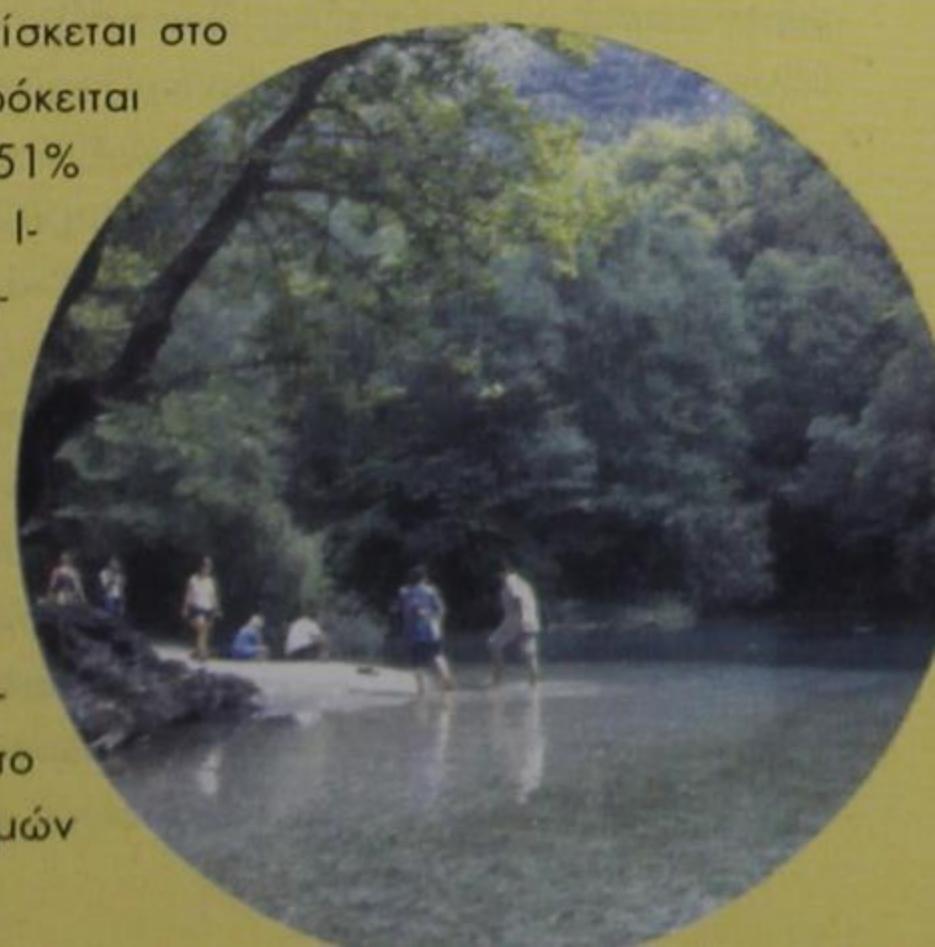
τους Κλέφτες (1.890 μ.). Ανατολικά στα σύνορα Ζαγορίου και Μετσόβου, υψώνονται το Μαυροβούνι, ο Ζυγός και η Βάλια Κάλντα. Στο χαμηλότερο υψόμετρο (650 μ.) είναι χτισμένα τα χωριά Αρίστη και Κήποι και στο ψηλότερο (1.350 μ.) το Βραδέτο.

Ζαγορίτικος ρέουν στην καρδιά του Ζαγορίου και σε κάποιο σημείο ενώνονται με τον Μετσοβίτικο, σχηματίζοντας τον Άραχθο. Στα νερά των παραπάνω ποταμών οφείλεται η πλούσια και άγρια βλάστηση της περιοχής. Στο Ζαγόρι υπάρχουν μικρόκαμποι, όπως αυτός των Ασπραγγέλων ο «Κάμπος της Ντοβράς», τα «Βαρκά της Βίτσας» και ο κάμπος στα Άνω και Κάτω Πεδινά. Στους Μηλιωτάδες σχηματίζεται εκτεταμένη επίπεδη κοιλάδα.

Από τα 4.991 τ.χ. του Νομού Ιωαννίνων τα 1.355 τ.χ. είναι παραγωγικά δάση. Ο σπουδαιότερος πλουτοπαραγωγικός παράγοντας πρώτων υλών βρίσκεται στο Αν. και Κεντρικό Ζαγόρι. Πρόκειται για περιοχή που καλύπτει το 51% της συνολικής του έκτασης. Ιδιαίτερα στα χωριά Τσεπέλοβο, Σκαμνέλλι, Λάιστα, Βοβούσα, Ηλιοχώρι, Βρυσοχώρι, Ελατοχώρι, Γρεβενίτι, Φλαμπουράρι, Μακρίνο, Καστανώνας, υπάρχουν πάρα πολλά πευκοδάση. Οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις καλύπτουν το 3,54%. Οι κάτοικοι των οικισμών

Στα Β. της περιοχής ρέει ο ποταμός Αώος, που αποτελεί το σύνορο του Ζαγορίου με τα χωριά της Σαμαρίνας. Στα Δ. είναι ο Βίκος και οι παραπόταμοί του, ο οποίος βγαίνοντας από το περίφημο ομώνυμο φαράγγι μετονομάζεται σε Βοϊδομάτης. Ο τελευταίος με τη σειρά του διασχίζει τον κάμπο της Κόνιτσας και ενώνεται με τον Αώο. Ο Βάρδας και ο

για να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες καλλιεργούν πατάτες, φασόλια, κρεμμύδια και διάφορα λαχανικά. Στο Καλπάκι, στα Πεδινά, στους Ασπράγγελους, στους Μπλιωτάδες καλλιεργούν επίσης καλα-

μπόκι, τριφύλλι και σιτηρά. Οπωροφόρα δέντρα υπάρχουν αρκετά, όπως: μπλιές, καρυδιές, κερασιές, καστανιές και φουντουκιές. Το ζωικό κεφάλαιο αποτελείται από πρόβατα, γίδια, αγελάδες, άλογα και μελίσσια.

Λόγω της ποικιλίας των κλιματολογικών και εδαφικών συνθηκών υπάρχει πλούσια βλάστηση και χλωρίδα στην περιοχή του Ζαγορίου, η οποία μοιάζει περισσότερο με αυτή της Κεντρικής και Δ. Βαλκανικής. Η Μαύρη Πεύκη (*Pinus nigra*) και η Οξιά (*Fagus sylvatica*) κυριαρχούν στις πλαγιές των βουνών και των λόφων.

Στα ψηλότερα σημεία των βουνών φυτρώνει το Ρόμπολο (*Pinus heldreichii*), που ανήκει στα ψυχρόβια δέντρα. Το Μακεδονίτικο (*Abies borisii*) και Κεφαλλονίτικο (*Abies cephalonica*) έλατο υπάρχει σε προφυλαγμένες περιοχές. Άλλα δασικά δέντρα είναι: Ίταμος (*Taxus baccata*), Αγριοκυπαρίσσι (*Juniperus foetidissima*), Αγριόκεδρο (*Juniperus communis*), διάφορα είδη βελανιδιών (*Quercus*), Σφεντάμια (*Acer*), Φλαμουριές (*Tilia*), Φτελιές (*Ulmus*), Κρανιά (*Cornus mas*), Οστρυά (*Ostrya carpinifolia*), Φουντουκιά (*Coryllus avellana*), Πικροκαστανιά (*Aesculus hippocastanum*), Καρυδιά (*Juglans regia*) κ.ά.

Ο Πλάτανος (*Platanus orientalis*), το Σκλήθρο (*Alnus glutinosa*) και οι Ιτιές (*Salix*) βρίσκονται στις ρεματιές. Τα μικρότερα φυτά που απαντώνται στα γύρω χωριά, είναι τα εξής: Ποιοπτικός Νάρκισσος (*Narcissus poeticus*), Γάλανθος ή Σκουλαρίκι (*Galanthus reginae olgae-vernalis*), Αγριομενεζέδες (*Viola*), Καμπανούλες (*Campanula*), Αγριογεράνια (*Geranium*), Ίριδες (*Iris germanica*) κ.ά. Στα δάση φύονται τα παρακάτω: Κιτρινός κρίνος της Αλβανίας (*Lilium carniolicum-albanicum*), Κόκκινος κρίνος ή Τουρκάκι (*Lilium chalcedonicum*), Παρθενικός (*Lilium candidum*), Χρυσόβεργα (*Solidago virgaurea*), Αγριμονιά (*Agrimonia eupatoria*), Ραμόνδα (*Ramonda serbica*) κ.ά. Στις κορυφές των βουνών

ζουν πολλά σπάνια είδη φυτών όπως: *Viola magellensis*, *Artemisia eriantha*, *Geum reptans*, *Achillea abrotanoides*, *Saxifraga oppositifolia*, *Campanula hawkinsiana*, *Soldanella pindicolla* κ.ά.

Η πανίδα του Ζαγορίου καθιστά την περιοχή φυσικό μουσείο του τόπου μας. Στα περίφημα δάση διαβιεί η Αρκούδα (*Ursus arctos*), ενώ στα ορεινά ποτάμια η Βίδρα (*Lutra lutra*). Στα φαράγγια του Αώου και του Βίκου βρίσκουν καταφύγιο Αγριόγιδα (*Rupicapra rupicapra*). Επίσης, στο Ζαγόρι συναντάμε αγριόγατο (*Felis silvestris*), λύκο (*Canis lupus*), τσακάλι (*Canis aureus*), ζαρκάδι (*Capreolus capreolus*), αγριογούρουνο (*Sus scrofa*), κουνάβι (*Martes foina*), λαγό (*Lepus europeus*) και παλιότερα ελάφι (*Cervus elaphus*), το οποίο βρίσκεται σε στάδιο εξαφάνισης από την άγρια καταδίωξη. Στα ποτάμια της περιοχής διαβιούν πολλά είδη ψαριών όπως: βουνίσια πέστροφα (*Salmo truttae dentex*), καραβίδες (*Astacus fluviatilis*) και διάφορα αμφίβια. Υπάρχουν 200 είδη πουλιών, που διαβιούν στο Ζαγόρι από τα οποία τα 28 είναι σπάνια. Αυτά είναι: *Ciconia nigra* (Μαιροπελαργός), *Circaetus galigus* (Φιδαετός), *Buteo Rufinus* (Αετοβαρβακίνα), *Hieraetus penatus* (Σταυραετός), *Aquila Chrysaetus* (Χρυσαετός), *Neophron percnopterus* (Κουκάλογο), *Gyps fulvus* (Όρνιο), *Merops apiaster* (Μελισσοφάγος), *Coracias garrulus* (Χαλκοκουρούνα), *Hirundo daurica* (Μιλτοχελίδονο), *Tichodroma muraria* (Δενδροβάτης), *Pyrhocorax graculus* (Κιτρινοκαλιακούδα), *Milvus migrans* (Τσίφτης), *Hieraetus fasciatus* (Σπιζαετός), *Gypaetus barbatus* (Γυπαετός), *Falco naumanii* (Χρυσογέρακας),

Falco peregrinus (Πετρίτης), *Bubo budo* (Μπούφος), *Dryocopus martius* (Μαυροτσικλιτάρα), *Picus canus* (Σταχτοτσικλιτάρα), *Dendrocopos minor* (Νανοτσικλιτάρα) *Jynx torquilla* (Στραβολαίμης), *Turdus torquatus* (Χιονότσιχλα), *Parus cristatus* (Λοφοπαπαδίτσα), *Loxia curvirostra* (Ελατοσταυρομύτης), *Oriolus oriolus* (Συκοφάγος), *Corvus corax* (Κοράκι).

Η Ιστορία

Κατά την ιστορική περίοδο η περιοχή αποτελούσε το ΒΑ. áκρο της αρχαίας Μολοσσίας. Η προχριστιανική περίοδος της περιοχής παραμένει σκοτεινή λόγω των πενιχρών ευρημάτων. Εξαιρούνται η θέση «Κλειδί» που βρίσκεται πάνω απ' τη δεξιά όχθη του Βοϊδομάτη και ο αρχαίος κτηνοτροφικός οικισμός στη Βίτσα, όπου οι ανασκαφές έφεραν στο φως αξιόλογα ευρήματα (λεπίδες, σφυριά λίθινα, δόντια κ.ά.). Πριν τον 4ο αι. π.Χ. η περιοχή είχε κατοικηθεί από Τυμφαίους, Παρωραίους και Τάλαρες. Μέχρι τα τέλη του 13ου αι. π.Χ. υπάρχει μεγάλο κενό γνώσης, που διακόπτεται ύστερα απ' την εύρεση κιβωτιόσχημων τάφων με διάφορα κτερίσματα στην περιοχή Καλαμπάκι, ανάμεσα στον Ελαφότοπο και στα Κάτω Πεδινά. Από εκεί αντλούμε πληροφορίες για την Ύστερη αρχαιότητα της Ήπειρου κατά τη διάρκεια της οποίας υπάρχει συνάντηση στοιχείων του πολιτισμού απ' τον μυκηναϊκό νότο και την Άνω Μακεδονία. Πηγή τέτοιων πληροφοριών αποτελούν και τα ομηρικά έπη. Τα χειροποίητα αγγεία των τάφων του Ελαφότοπου αποδεικνύουν την ενεργυπτική στάση των κατοίκων του Ζαγορίου στις διάφορες επιδράσεις.

Η περίοδος ανάμεσα στον 9ο-8ο αι. και στον 4ο αι. π.Χ. διαφωτίζεται από το 1965 με τις ανασκαφές της Ι. Βοκοτοπούλου στη «Γενίτσαρη» ανάμεσα στη Βίτσα και στο Μονοδένδρι. Οι ανασκαφικές εργασίες έφεραν στο φως ένα μικρό κτηνοτροφικό οικισμό με δύο παρακείμενα νεκροταφεία. Στον οικισμό έχουν βρεθεί ερείπια καμπυλόσχημων ή αψιδωτών σπιτιών των γεωμετρικών ή αρχαϊκών χρόνων και ορθογώνιων της κλασικής περιόδου. Σύμφωνα με τα ευρήματα, ο οικισμός της Βίτσας, του οποίου την αρχαία ονομασία δε γνωρίζουμε, πρέπει να ήταν θερινή διαμονή νομάδων κτηνοτρόφων, οι οποίοι το φθινόπωρο μετακινούνταν στα χειμαδιά. Ο οικισμός πρέπει να καταστράφηκε στο β' μισό του 4ου αι. π.Χ. από πυρκαγιά.

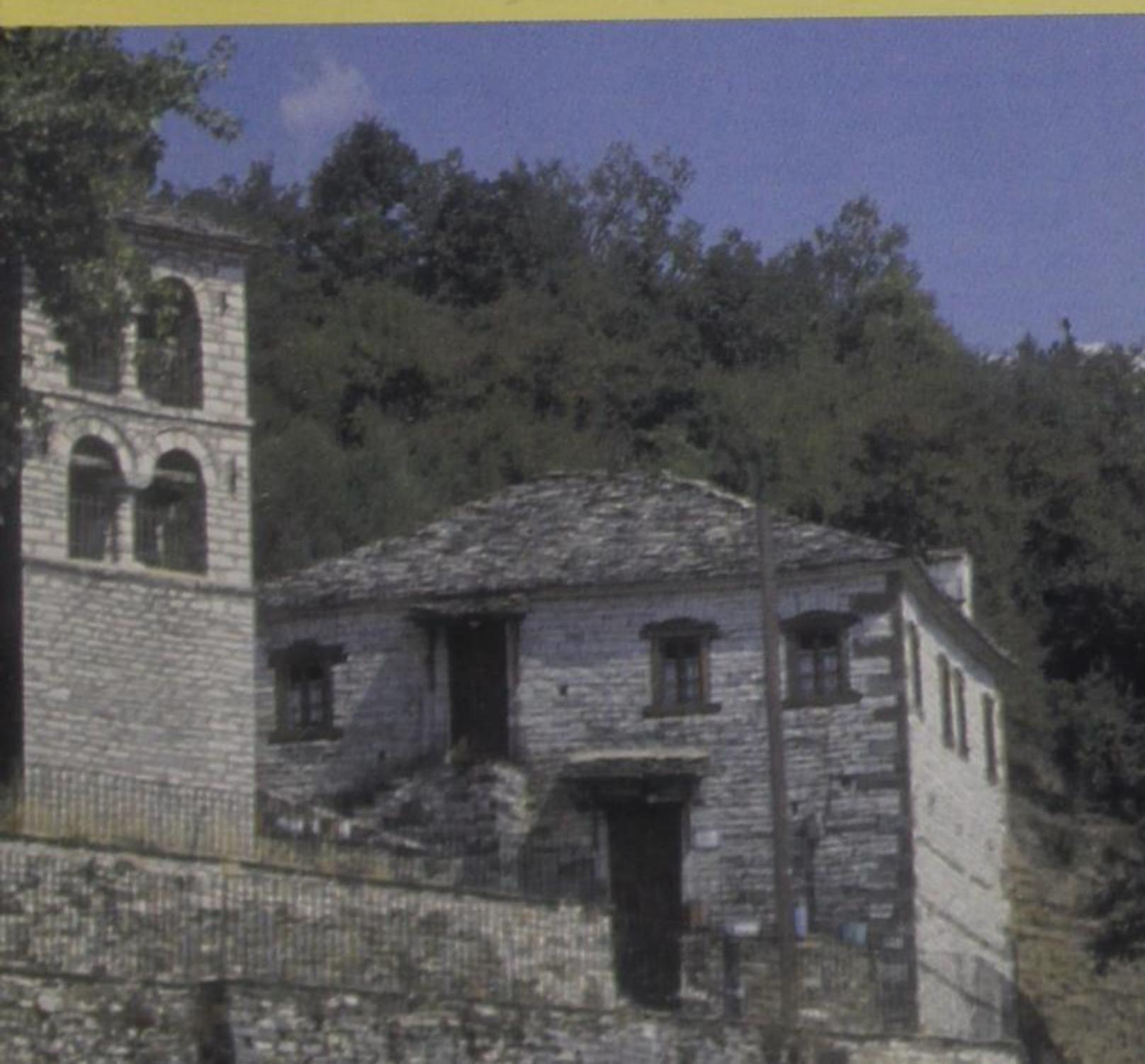
Ελληνιστική περίοδος: οι ελληνιστικοί χρόνοι έως την καταστροφή από τους Ρωμαίους το 167 π.Χ., αποτελούν λαμπρή περίοδο για την Ήπειρο. Απόδειξη αυτής της περιόδου αποτελούν τα ερείπια αρχαίων κτισμάτων, μερικά από τα οποία έχουν φρουριακό χαρακτήρα, γεγονός που αποδεικνύει την επικοινωνιακή σχέση της αρχαίας Μολοσσίας με τις γει-

τονικές περιοχές και τη χάραξη της αμυντικής γραμμής προς τα βόρεια και ανατολικά. Στα περάσματα από Ήπειρο/Ζαγόρι προς Θεσσαλία/Μακεδονία μέσω Πίνδου, έχουν ανακαλυφθεί ερείπια τειχών. Παραδείγματα αυτών αποτελούν τα τείχη στο Καστράκι του Αγ. Μηνά στο Δ. Ζαγόρι, στη Μονή Βοτσάς στο Δεμάτι, στη Βοβούσα στο Α. Ζαγόρι, στο Σκαμνέλλι και Μακρίνο στο Κεντρικό Ζαγόρι. Τα ευρήματα αυτά καλύπτουν την ανώτερη Παλαιολιθική εποχή μέχρι τη ρωμαιοκρατία και παρέχουν σπουδηίκες πληροφορίες παντός είδους.

Στους ρωμαϊκούς χρόνους και τη βυζαντινή περίοδο, η ιστορία του Ζαγορίου είναι παράλληλη μ' αυτή της Ήπειρου. Το 168 π.Χ. ο Αιμίλιος Παύλος καταλαμβάνει την Ήπειρο και αφού καταστρέφει τις περισσότερες πόλεις, στέλνει χιλιάδες Ήπειρώτες στα σκλαβοπάζαρα της Ρώμης. Κατά το βυζαντινό Μεσαίωνα η περιοχή βρίσκεται σε μεγάλη παρακμή. Ως το 12ο αι. δέχεται διαδοχικά επιδρομές από Γότθους, Ούνους, Βανδαλους, Βούλγαρους, Σλάβους και Νορμανδούς. Μετά την άλωση της Κων/πολης από τους Φράγκους το 1204, ο Μιχαήλ Α΄ Άγγελος Κομνηνός ιδρύει το Δεσποτάτο της Ήπειρου, στο οποίο περιλαμβάνεται και το Ζαγόρι, που καταλύεται από τους Βούλγαρους το 1230. Λίγο αργότερα (1267) ο Μιχαήλ Β΄ Άγγελος θα ανασυστήσει το Δεσποτάτο μέχρι την οριστική διάλυσή του το 1479 από τους Οθωμανούς. Ζωντανή απόδειξη της πολυτάραχης ιστορίας της περιοχής αποτελούν οι Μονές Ρογκοβού (1028-1034), Ντομπρίνοβου (περίπου 1300) και Αγ. Παρασκευής Μονοδεντρίου (1412).

Οι Νεότεροι χρόνοι

Οι κάτοικοι των Ζαγοροχωρίων, κτηνοτρόφοι και δουλοπάροικοι, ήθελαν ν' απαλλαγούν από τους βυζαντινούς κεφαλάδες. Απέσπασαν πρόνομια από τον Κάρολο Τόκκο, όταν εκείνος μπήκε στο Ζαγόρι το 1429.

Αντίσταση στους Τούρκους πρόβαλαν μόνο οι κάτοικοι του Μαλακασίου. Το Α. Ζαγόρι με το μέρος του Μαλακασίου, διατηρήθηκε ανεξάρτητο για 48 χρόνια, ως το 1478. Το Δ. με έδρα το Μεγάλο Μαχαλά Πάπιγκου, διέθετε δική του πολιτική και δικαστική αρχή. Το Ζαγόρι υπήχθη στην Βαλιδέ Σουλτάνα (Βασιλομήτορα) και πλήρωνε τρεις φόρους: τον προσωπικό (τζιτζιέ γκερμπάν), το προβατονόμιο και το χαράτσι. Στα μισά του 17ου αι. ορισμένα χωριά έγιναν τιμάρια σπαχήδων και έχασαν την αυτοδιοίκησή τους. Το διάστημα 1681/1684 όλα τα χωριά ανήκαν στην ομοσπονδία των 46 χωριών.

Οι περισσότερες γραπτές μαρτυρίες σχετικά με τα προνόμια του Ζαγορίου έχουν καταστραφεί. Μόνο από ορισμένες σημειώσεις και διαταγές από τόπο σε τόπο διαπιστώνουμε τρία γενικά προνόμια: α) Απαγορεύονταν αυστηρά η είσοδος Τούρκων σ' αυτό. β) Οι κάτοικοι του δεν πήγαιναν στα τούρκικα δικαστήρια. γ) Οι Ζαγορίσιοι ασκούσαν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα ελεύθερα και χτυπούσαν τις καμπάνες.

Τη μεγαλύτερη έκταση των εδαφών κατείχαν τα μοναστήρια και οι προύχοντες. Οι τελευταίοι χωρίζονταν σε 2 κατηγορίες. Σ' αυτούς που απόκτησαν γη με την άμεση επένδυση των χρημάτων τους και σ' αυτούς που δανείζαν χρήματα, με αποτέλεσμα να αποκτούν εδάφη ύστερα υπό υποθήκη της περιουσίας των δανειζομένων. Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας οι πηγές εσόδων ήταν η αμπελουργία, τα δημητριακά, προσπάθειες γίνονταν για σπροτροφία, η δασοκομία (οικοδομική ξυλεία, ξυλοκάρβουνο, καύσιμη ξυλεία, δαδι-ρετσίνη, βελανιδιά), η κτηνοτροφία (αιγανορόβατα, γελάδια).

Οι φόροι του Ζαγορίου κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας διακρίνονταν στα αυθεντικά ή τοπικά και στα Βασιλικά ή σουλτανικά δοσίματα. Τα πρώτα ορίζονταν από τον πασά-διοικητή, ενώ τα δεύτερα απ' το σουλτάνο. Οι δυσβάσταχτοι φόροι, η ακαρπία του εδάφους και γενικά η ανεπάρκεια φυσικών πόρων, οδήγησαν κάποιους Ζαγορίσιους στην ζεντιά, όπου παρατηρήθηκε προκοπή και γενικά πρόοδος των ατόμων αυτών. Τα κύρια μέρη που τους υποδέχτηκαν, ήταν η Μολδοβλαχία, η Ρωσία, η Κων/πολη και οι Παραδουνάβιες πγεμονίες. Οι κάτοικοι του Ζαγορίου, αυτόνομοι και αυτοδιοικούμενοι, μπορούσαν απερίσπαστοι να ασχολη-

θούν με εμπορικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες, να πλουτίσουν και να γίνουν δημιουργοί μιας ακμής και ενός πολιτισμού που θαυμάζουμε ως σήμερα. Παράλληλα οι ξενιτεμένοι, φορείς πλούτου αλλά και πνευματικών αγαθών από το εξωτερικό, συνέβαλαν με τις δωρεές τους στην περαιτέρω υλική και πνευματική ευημερία του Ζαγορίου.

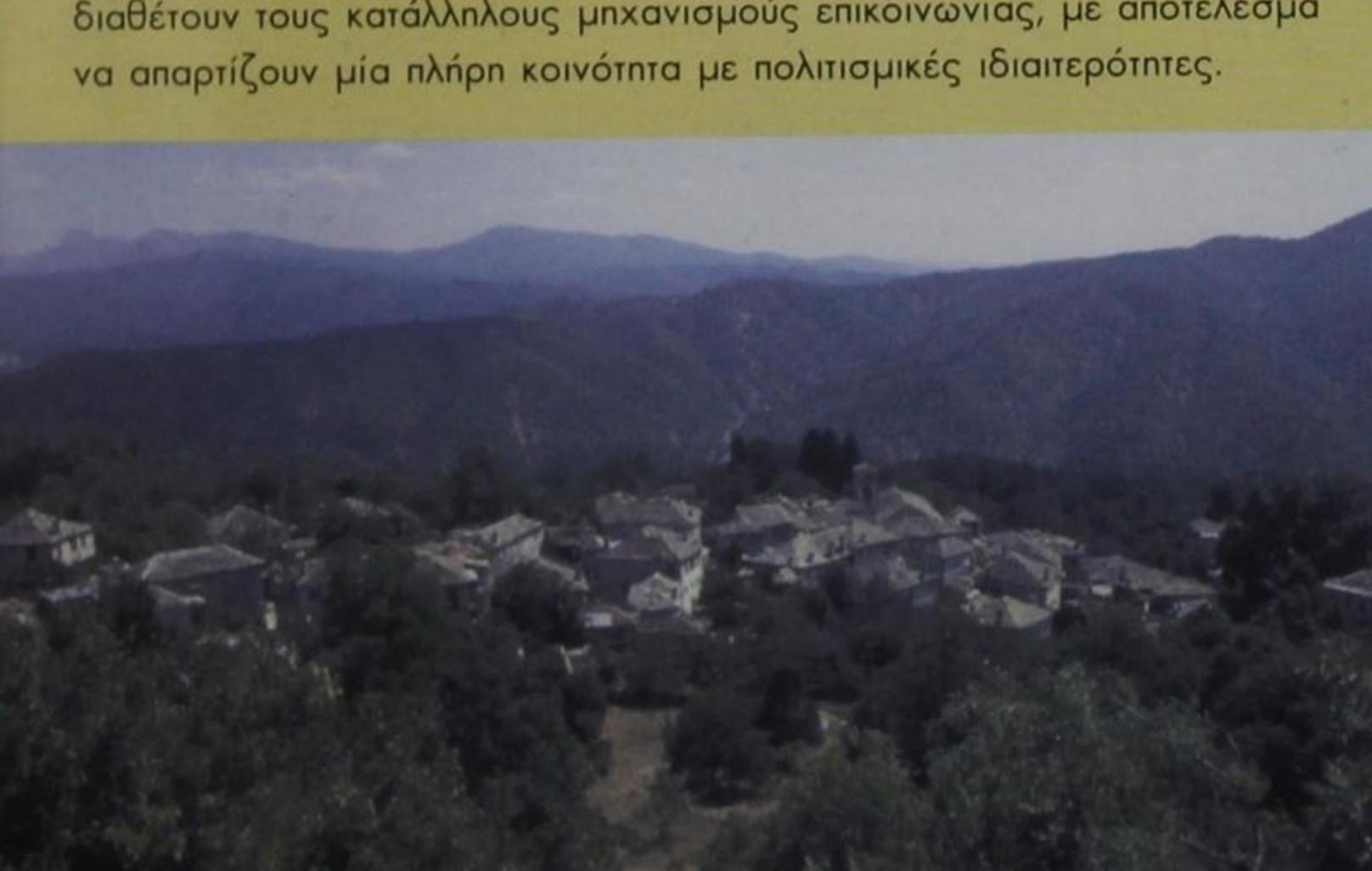
Σε ορισμένες περιοχές κάποιοι Ζαγορίσιοι επιδόθηκαν στο επάγγελμα του οικοδιδάσκαλου ή του μέλους διδακτικού προσωπικού διαφόρων σχολείων. Επίσης, Ζαγορίσιοι τεχνικοί (μάστοροι, αγιογράφοι κ.ά.) απέδειξαν το ταλέντο τους με τη δημιουργία σπουδαίων οικοδομημάτων. Άλλοι πάλι, κυρίως στις παραδουνάβιες πυγεμονίες, επιδόθηκαν στο επάγγελμα των τζελέππων, προμηθεύοντας άτομα στα τουρκικά στρατεύματα λαμβάνοντας το φόρο «προβατονόμιο». Η μετανάστευση αυτή είχε ως αποτέλεσμα τις επιδράσεις που δεχόταν το Ζαγόρι απ' τον Ελληνισμό της Διασποράς. Βέβαια η ξενιτιά δεν οδήγησε μόνο στον πλούτο αλλά ενίσχυσε τη δυσλειτουργία της οικογένειας λόγω της συνεχούς έλλειψης του άντρα και της ανάληψης πολλών πρωτοβουλιών απ' τη γυναίκα.

Την εμπορική ανάπτυξη της Ηπείρου ακολουθεί η πνευματική με την ίδρυση σχολείων. Το Ζαγόρι είχε πολλούς διανοούμενους με κορυφαίους το Μεθόδιο Ανθρακίτη, τον Επίσκοπο Παραμυθιάς Ευθύμιο, το Μητροπολίτη Άρτας Ιάκωβο Β' και το Νεόφυτο Δούκα. Κάποια χωριά του Ζαγορίου είχαν μάλιστα ελληνικά σχολεία, όπως: Πάπιγκο, Κουκούλι, Καπέσοβο, Σκαμνέλλι, Τσεπέλοβο, Νεγάδες κ.ά.

Το 1943 οι Γερμανοί προκάλεσαν το χαλασμό στο Ζαγόρι. Ακολούθησε η αστυφιλία και η μετανάστευση και μετά τον εμφύλιο πόλεμο, το φαινόμενο της αποδημίας κατέστη γενικό. Αυτό είχε ως συνέπεια να ερημώσει το μεγαλύτερο μέρος των χωραφιών. Οι Ζαγορίσιοι οικισμοί αποτελούν μάρτυρες μιας προηγούμενης εποχής με οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική άνθιση. Σήμερα κατοικούνται μόνο από 3.500 άτομα.

Οι οικισμοί

Η σύσταση των Ζαγορίσιων χωριών διακρίνεται σε οικιστικές υποενότητες, οι οποίες είναι οι εξής: τα Βλαχοχώρια (Βόρειο-ανατολικό Ζαγόρι), τα χωριά της κοιλάδας του Ζαγορίτικου ποταμού (νότιο Ζαγόρι), τα χωριά της κοιλάδας του Άνω Βίκου (κεντρικό Ζαγόρι) και τα χωριά της κοιλάδας του Βοϊδομάτη (δυτικό Ζαγόρι). Οι παραπάνω υποενότητες διαθέτουν τους κατάλληλους μηχανισμούς επικοινωνίας, με αποτέλεσμα να απαρτίζουν μία πλήρη κοινότητα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες.

Η επιλογή της θέσης των οικισμών του Ζαγορίου έγινε με βάση κάποιους παράγοντες, όπως: α) η τοπογραφία της θέσης, β) η απόσταση από τους χώρους δουλειάς, γ) η επικοινωνία με τους άλλους οικισμούς (γεφύρια, μονοπάτια), δ) η οπτική επικοινωνία, ε) οι συνθήκες ασφάλειας από τις διάφορες επιδρομές, στ) η θέα και ο προσανατολισμός, ζ) η ύπαρξη νερού και βοσκής.

Οι οικισμοί του Ζαγορίου έχουν αμυντικό χαρακτήρα, με κύρια γνωρίσματα τους ψηλούς μαντρότοιχους (οβορούς) και τις κλεισμένες ξύλινες αυλόπορτες. Θεωρούνται οικισμοί μονοκεντρικοί, με κέντρο το μεσοχώρι (πλατεία) και γύρω τα σπίτια κατά μαχαλάδες. Κοντά στο μεσοχώρι υπάρχουν τα κοινόχρηστα οικοδομήματα, όπως εκκλησία, σχολείο, καφενείο, βρύση κ.ά., όπου πραγματοποιούνται οι διάφορες κοινωνικές συγκεντρώσεις και οι εμπορικές συναλλαγές. Στο κέντρο του οικισμού βρίσκονται τα σπίτια των πλουσίων. Οι Γύφτοι ζούσαν στην περιφέρεια και οι Σκπνίτες σε καλύβες έξω από το χωριό. Από το μεσοχώρι ξεκινά δίκτυο πεζόδρομων, με λιθόστρωτα καλντερίμια. Τα οικοδομήματα έχουν άμεση ή έμμεση (αυλόπορτες, μαντρότοιχοι) σχέση με τους δρόμους.